

DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i67.1157>
УДК 328.185(477)

В. Є. Походєєва
orcid.org/0000-0002-8003-7465
аспірант кафедри політичних теорій
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ КРИЗЬ ПРИЗМУ МЕДІА: ФОРМУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ДИСКУРСУ ЯК ПРЕВЕНТИВНИЙ ЗАХІД

Корупція у країнах пострадянського простору є однією із головних перешкод для політичних реформ. Запобігання політичній корупції проголошується важливим завданням для влади в Україні. Під час революцій у 2004 та 2013–2014 роках акції масового протесту були спрямовані в тому числі проти політичної корупції, підміни загальнонаціонального інтересу груповими інтересами окремих бюрократичних та олігархічних структур.

«Політична корупція – це неформальний політичний інститут, який є протиправним за критерієм суспільної легітимності, руйнівним – за наслідками для становлення та функціонування демократичної політичної системи, деструктивним – для суспільної свідомості й системи національної безпеки» (Кушнар'ов, 2018. с. 11).

Під час дослідження сутності політичної корупції має враховуватися подвійний, перехідний стан сучасного українського суспільства. Йдеться про перехід від авторитаризму до демократії, характерний для усіх пострадянських суспільств, та про перехід до інформаційного суспільства як глобальний, загальносвітовий процес.

«Досліджуючи формування антикорупційного дискурсу як превентивного заходу щодо запобігання корупції, варто звернутися до самого терміна «дискурс» (*discursus*), що означає метушню, біганину, колообіг, рух. Дискурс формується рухом (або метушнею) сенсів: наратив – модель, текст – контекст, минуле – майбутнє. Лише дискурс у перехідних суспільствах здатний дати раціональні відповіді щодо засадничих питань політичного розвитку, фундаментальних норм соціальної взаємодії, мети та місії існування окремої спільноти та усього суспільства» (Яковлев, 2020, с. 84–85).

Слід відзначити позитивні сторони українського соціально-економічного та політичного переходу, такі як: утворення нових технологічних можливостей для відкритості політики (соціальні мережі, е-урядування, е-демократія, е-голосування, е-документообіг), розширення участі громадськості у контролі над прийняттям та реалізацією політичних та економічних рішень. Повною мірою це стосується формування антикорупційного дискурсу.

Складність упровадження превентивних заходів боротьби з корупцією в Україні полягає і в тому, що в економіці утворилися монополії, які використовують державні органи, мас-медіа, політичні партії для захисту влади та власності від інших індивідів та груп. Політична корупція у пострадянських державах не лише дозволяє монополіям збагачуватися за рахунок країни, а й виконує функцію запобіжника, який закриває доступ до влади «небажаним» фігурам. Саме тому завдяки політичній корупції виникає «обмежений» доступ до ресурсів, а загальнонаціональний інтерес підміняється індивідуальним.

«Йдеться про феномен, який на теренах нашої держави називається «системна корупція»: еліти, тобто члени панівної коаліції, погоджуються поважати привілеї одне одного, зокрема право власності та доступ до ресурсів і різних видів діяльності. Політична система природної держави використовує економічну систему, щоб створювати ренти, які забезпечують політичний порядок» (Норт, 2009, с. 38).

Радянська авторитарна політична система закритого доступу ґрунтувалася на монополії держави. Це стосується як економічної площини і політичної взаємодії вертикального типу, так і монополії в інформаційному просторі.

В Україні на зміну авторитарній моделі функціонування мас-медіа прийшла олігархічна. У науковому дискурсі олігархізація ідентифікується як одна із головних причин політичної корупції в Україні. Олігархічний політичний режим створює умови для організації політичної корупції та корупційної злочинності, що заважає розвитку демократичної політичної взаємодії. Запобігання корупції неможливе без формування антикорупційного дискурсу.

Саме тому варто погодитися, що «створення демократичної моделі діяльності медіа та впровадження професійних стандартів незалежної журналістики є важливою складовою частиною формування антикорупційного дискурсу в Україні. Специфіка функціонування мас-медіа в Україні зумовлена тим, що у структурі інформаційної взаємодії посткомуністичної доби мас-медіа відводиться роль або посередника, медіатора між політичними акторами, або власне дійової особи, актора політичного простору. Певною мірою це відображало посткомуністичні трансформаційні траєкторії українських мас-медіа: від функцій «спостерігача» та «інформатора громадськості» середини 90-х років минулого століття до суб'єкта маніпуляції громадською думкою на початку нинішнього. Роль мас-медіа в організації публічної сфери й у творенні політичної реальності свідчить про те, що медіа є не лише ретрансляторами влади, а й творцями та носіями її, позаяк виконують політичні функції у суспільстві, зокрема через ідеологічний дискурс новин, які транслюються передусім телебаченням. У посткомуністичну добу була сформована модель діяльності мас-медіа, що відповідала скоріше досвіду радянських часів, ніж демократичним нормам та стандартам свободи слова» (Яковлев, 2009, с. 30).

Безперечно, причини відсутності ринкових відносин в інформаційній сфері та несформованості ринкової моделі у діяльності мас-медіа знаходяться у площині незавершеного переходу від авторитаризму до демократії. Загалом до причин політичної корупції та інших системних проблем, пов'язаних із цим переходом, слід віднести такі, як спадщина тоталітарного режиму (закритість влади, злиття влади і бізнесу), слабкість судової системи, нерозвиненість правової свідомості населення, підпорядкування чиновників не праву, а неформальним інститутам.

Нині вітчизняні та міжнародні правові акти містять чітке визначення сутності корупції. Корупція в Україні визначається як поширене деструктивне соціальне явище, сутність якого полягає у задоволенні особами, що виконують публічні функції, власних приватних інтересів на підставі та завдяки цим функціям. З погляду етимології корупція (англ. corruption [kə'ɹʌrjən]) – використання державної посади для отримання особистої вигоди. Таке визначення відображає різні незаконні вчинки і дії, в тому числі привласнення чужої власності (коли кошти або майно, що належать державі, використовуються особами для отримання особистої вигоди). Це визначення також включає хабарництво як зі «сторони, що вимагає хабар», коли посадова особа бере хабар (іноді називається «пасивним хабарництвом»), так і зі «сторони, що дає хабар», коли фізична або юридична особа пропонує хабар (іноді називається «активним хабарництвом») (Чубенко, 2018, с. 813).

За інформацією статистичного дослідження «Transparency international», у 2020 році за індексом сприйняття корупції у всесвітньому рейтингу CPI Україна посіла 117-е місце серед 180 країн. Поруч із нами за індексом знаходяться такі держави, як Єгипет, Непал, Замбія, Свaziленд (Corruption perceptions index, 2020). Як видно, ми знаходимося серед країн, які не можна назвати благополучними, а це означає, що причини корупції багато в чому мають соціально-економічне походження і лежать насамперед у сфері добробуту населення. Загалом індекс сприйняття корупції являє собою зведений індикатор, який розраховується на підставі даних, отриманих з експертних джерел, наданих міжнародними організаціями.

З початку 90-х років ХХ ст. влада декларує гарячу боротьбу з корупцією. Чому на виході ми отримуємо такий незначний результат? У політичному дискурсі це питання є дуже актуальним. Можливо, річ у тому, що й досі не сформовано антикорупційний дискурс.

Складність формування комунікативного вектору протидії політичній корупції полягає у тому, що корупція проникла у різноманітні сфери суспільного життя, у тому числі в інформаційний простір та діяльність мас-медіа, які монополізовані олігархією.

«Звернемося до статистики: більшість населення (84%) вважають боротьбу з корупцією в Україні неуспішною, лише 5% – висловлюють свою протилежну думку, 38% українців вва-

жають, що корупція – це частина української ментальності. Це результати жовтневого опитування, проведеного агенством США з міжнародного розвитку «USAID» (Халілов, 2020).

Можемо простежити тотальну недовіру суспільства до боротьби влади з корупцією. Здебільшого українці публічно виступають проти корупції. Проблема тільки в тому, що сама корупція стала головною системою стимулів у суспільстві, способом його існування. Адже корупційна винагорода – одна із основних складових частин доходу багатьох українців. Корупційні схеми, по суті, лягли в основу сьогоденних суспільних відносин. З метою формування антикорупційного дискурсу як превентивного заходу було вибрано одні з найбільш авторитетних медіаресурсів за версією експертів Українського кризового медіацентру: «Українська правда», «Interfax Ukraine», «Дзеркало тижня» (Рейтинг ефективності українських медіа, 2020). За результатами проведеного аналізу встановлено, що дискусія щодо корупційних схем, скандалів із початку 2021 року лише у цих медіаджерелах піднімалась більш ніж 140 разів. Це свідчить про велику актуальність формування антикорупційного дискурсу для створення нетерпимості сприйняття корупції серед населення з допомогою мас-медіа.

В українському суспільстві досі не подолано стереотипи толерантності щодо корупції. Це одна з головних проблем реалізації антикорупційної стратегії в нашій державі. У масовій свідомості основних соціальних груп за допомогою медіа формується думка, що корупційні злочини не наносять шкоди суспільству, тому окремі громадяни можуть вибирати корупційні шляхи вирішення повсякденних проблем. Масштабність корупції та несформованість антикорупційного дискурсу діє на окрему особистість як певна культурна або навіть «ментальна норма». Людині важко протистояти інформаційному впливу, психологічно перебороти у собі конформістську схильність і вчинити спротив дискурсу.

Це все значно ускладнює реалізацію законодавства України в антикорупційній сфері. Тому деякі вчені розглядають корупцію в Україні як особливу корупцію кризового типу, що вражає не лише державу, а й медіа, громадянське суспільство; звертають увагу на те, що економічні кризи не відбуваються без фактору корупції в їхніх механізмах, а сама корупція є живильним ґрунтом для кризових явищ у сфері права, політики і моралі. Таке уявлення щодо корупції «українського зразка» зумовлює те, що для ефективної протидії їй має бути сформований адекватний саме цьому типу корупції (а не корупції взагалі) антикорупційний дискурс.

Сьогоднішній розмах сфери корупції стає конкурентом держави у здійсненні управління суспільством, а сучасні організаційні норми і соціальний ефект корупції створюють загрозу національній безпеці країни. За умов відсутності ефективної системи контролю на різних рівнях, втрати результативного державного керівництва багатограними сферами матеріального і духовного виробництва саме за умов переходу до ринкових відносин корупція, особливо на регіональному рівні, загрожує національному суверенітету і територіальній цілісності нашої держави. Вона реально протистоїть конституційному ладу України. Організована злочинність намагається проникнути до органів державного управління завдяки лобізму, підкупу, шантажу та корупції, підриває серед громадян довіру до керівників держави та уряду, їхнього політичного курсу, повагу до Конституції України як Основного Закону життєдіяльності держави, суспільства, людини.

На думку громадян, «основна причина відсутності позитивних зрушень у боротьбі з корупцією полягає в тому, що ті, хто має з нею боротися, самі ж корумповані. Інші вагомні причини: корумпованість майже завжди лишається безкарною; недосконалість законів» (Оцінка проблематики корупції в громадській думці, 2018).

Досвід країн, яким вдалася декорумпізація, свідчить, що протидія корупції може бути успішною тоді, коли корупційній злочинності буде оголошена «моральна війна», сформовано антикорупційний дискурс у мас-медіа.

Отже, запобігання корупції на порядку денному посідає одну із ключових позицій у формуванні антикорупційного дискурсу. Цей процес включає перехід від олігархічної до демократичної моделі діяльності мас-медіа, забезпечення відкритості та прозорості діяльності органів місцевого самоврядування та державної влади, впровадження системного підходу та превентивних заходів щодо запобігання і виявлення корупції та удосконалення механізму протидії корупції. У медіадискурсі питання запобігання корупції залишається актуальним,

входить навіть у перелік топових тем обговорення авторитетних медійних ресурсів України. Аби досягнути успіху в боротьбі з корупцією, пострадянську культуру корупційних зв'язків має замінити культура чесності та ефективної співпраці держави і громадян. Українська Революція Гідності підтвердила, що багато українців прагнуть змін, демонструючи ненасильницький активізм та бажання жертвувати (зокрема, і власним життям) заради змін. Для того, щоб перейти від держави, де корупція проникає в усі аспекти щоденного життя, до держави, де громадяни стикаються з корупцією лише в дуже рідкісних випадках, потрібна широка суспільна дискусія як складник антикорупційного дискурсу.

Література

- Кушнар'ов І. В. (2018) Політична корупція: порівняльно-політологічна концептуалізація. Київ: Юридична думка, с.11.
- Український кризовий медіа центр (2020). Рейтинг ефективності українських медіа. <https://infogram.com/07f3477e-f344-4cc7-8b57-7883ec7d7706>.
- Халілов А. (2020) Допоможи собі сам: українці розчаровані в реформах, але готові підтримувати одне одного та свої громади. USAID/ENGAGE дослідження. <https://engage.org.ua>.
- Чубенко А.Г. (2018) Термінологічний словник з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та корупції. Київ: ВАІТЕ.
- Фонд «Демократичної ініціативи» спільно з Центром Разумкова, (2018). Оцінка проблематики корупції в громадській думці. <https://dif.org.ua/article/otsinka-problematiki-koruptsii-v-gromads>.
- Яковлев Д.В. (2020) Дискурс вітчизняних медіа щодо країн Балтії: минуле/майбутнє, *policy/politics*. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. № 26, с. 84-85.
- Яковлев Д.В. (2009) Політична інтеракція у сучасній Україні: особливості та складові, Одеса: Нац. унів. «Одеська юридична академія», с. 30.
- North D. (2009) *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Transparency international (2020) Corruption perceptions index. Retrieved from: <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/nzl>.

References

- Chubenko A. Gh. (2018) Terminologhichnyj slovnyk z pytanj zapobighannja ta protydiji leghalizaciji (vidmyvannju) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shljakhom, finansuvannju teroryzmu, finansuvannju rozpovsjudzhennja zbroji masovogho znyshhennja ta korupciji [Glossary on prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime, terrorist financing, financing of proliferation of weapons of mass destruction and corruption]. Kyjiv: VAITE. (in Ukrainian).
- Fond «Demokratychnoji inicyatyvy» spiljno z Centrom Razumkova, (2018). Ocinka problematyky korupciji v ghromadsjkij dumci [Assessment of corruption in public opinion]. Retrieved from: <https://dif.org.ua/article/otsinka-problematiki-koruptsii-v-gromads>. (accessed 15 March 2021).
- Jakovlev D.V. (2020) Dyskurs vitchyznjanykh media shhodo krajini Baltiji: mynule/majbutnje, *policy/politics*. *Aktualjni problemy filosofiji ta sociologhiji*, № 26, st. 84–85.
- Jakovlev D.V. (2009) Politychna interakcija u suchasnij Ukrajinі: osoblyvosti ta skladovi. Odessa: NU «OUA», st. 30.
- Khalilov A. (2020) Dopomozhy sobi sam: ukrajinci rozcharovani v reformakh, ale ghotovi pidtrymuvaty odne odnogho ta svoji ghromady [Help yourself: Ukrainians are disappointed in reforms, but ready to support each other and their communities]. USAID/ENGAGE doslidzhennja. Retrieved from: <https://engage.org.ua>. (accessed 17 March 2021).
- Kushnarjov I.V. (2018) Politychna korupcija: porivnjajjno-politologhichna konceptualizacija. Kyjiv: Jurydychna dumka, st.11.
- North D. (2009) *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human*. Cambridge: Cambridge University Press. (in English)
- Transparency international (2020) Corruption perceptions index. Retrieved from: <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/nzl>. (accessed 13 March 2021)
- Ukrajinsjkij kryzovyj media centr (2020). Rejtyng efektyvnosti ukrajinsjkjykh media. Retrieved from: <https://infogram.com/07f3477e-f344-4cc7-8b57-7883ec7d7706>. (accessed 15 March 2021)

Анотація

Походєєва В. Є. Запобігання корупції в Україні крізь призму медіа: формування антикорупційного дискурсу як превентивний захід. – Стаття.

У статті розглянуто сутність та поняття превентивних заходів щодо запобігання корупції, їх реалізацію в Україні; досліджено дискурс сучасних медіаресурсів щодо корупції в Україні. Корупція в Україні є перешкодою для ефективного функціонування політичних реформ. Безперечно, варто враховувати перехідний стан сучасного українського суспільства, який створює як можливості для відкритості політики, так і складнощі впровадження заходів запобігання корупції.

Статистичне дослідження щодо індексу сприйняття корупції показує не надто позитивний рейтинг України, що змушує задуматися про важливість упровадження превентивних заходів із запобігання корупції, а опитування міжнародних агенств свідчать про зневіру українців у боротьбі з корупцією. Всі ці факти, безсумнівно, створюють резонанс на шпальтах рейтингових медіаресурсів.

У свідомості громадськості за допомогою медіа формується думка, що корупція не наносить шкоди суспільству, тому окремі громадяни можуть вибирати корупційні шляхи вирішення повсякденних проблем. Потрібно подолати стереотип толерантності щодо корупції. Масштабність корупції та несформованість антикорупційного дискурсу діє на окрему особистість як певна норма. Деякі вчені стверджують, що в Україні представлена особлива корупція – кризового типу, яка вражає як державу, так і медіа та громадянське суспільство. Це одна з головних проблем реалізації антикорупційної стратегії в нашій державі. З одного боку, корупція – це принизливе, аморальне і протиправне явище, з іншого – у медіа так і не сформовано антикорупційний дискурс.

Щоб досягти ефективного результату в запобіганні корупції, культуру корупційних впливів має витіснити культура ефективної співпраці громадян та держави і велика суспільна відповідальність. Багато українців готові до змін та прагнуть змінюватися. Щоби здійснити перехід від корумпованої держави до такої, де громадськість не часто стикається з корупцією, потрібна широка дискусія як основа антикорупційного дискурсу.

Ключові слова: запобігання корупції, дискурс, корупція, інформаційне суспільство, превентивні заходи.

Summary

Pokhodieieva V. Ye. Prevention of corruption in Ukraine through the prism of the media: the formation of anti-corruption discourse as a preventive measure. – Article.

The article considers the essence and concept of preventive measures to prevent corruption, their implementation in Ukraine; the discourse of modern top media resources on corruption in Ukraine is studied. Corruption in Ukraine is an obstacle to the effective functioning of political reforms. Undoubtedly, it is necessary to take into account the transitional state of modern Ukrainian society, which on the one hand creates both opportunities for open policy and the complexity of implementing measures to prevent corruption.

The statistical study presented in the article with the Corruption Perceptions Index shows that Ukraine's rating is not very positive, which makes us think about the importance of implementing preventive measures to prevent corruption, and surveys of international agencies show Ukrainians' despair in the fight against corruption. All these facts, of course, resonate in the columns of rated media resources.

In the minds of the public, with the help of the media, the opinion is formed that corruption does not harm society, so some citizens can choose corrupt ways to solve everyday problems. The stereotype of tolerance towards corruption needs to be overcome. The scale of corruption and the lack of anti-corruption discourse act on the individual as a certain norm. Some scholars claim that there is a special corruption in Ukraine – a crisis type that affects both the state and the media and civil society. This is one of the main problems in implementing the anti-corruption strategy in our country. On the one hand, corruption is a humiliating, immoral and illegal phenomenon, on the other hand, the media has not formed an anti-corruption discourse.

To achieve an effective result in the prevention of corruption, the culture of corrupt influences must be supplanted by the culture of effective cooperation between citizens and the state, and great social responsibility. Many Ukrainians are ready for change and strive to change. The transition from a corrupt state to one where the public does not often encounter corruption requires a broad debate as the basis of anti-corruption discourse operation between citizens and the state, and great social responsibility.

Key words: prevention of corruption, discourse, corruption, information society, preventive measures.